

INFO-1062

Primitljeno / Received: 2008-04-17

UDK: 130.0257.08:330.341:008

Prethodno priopćenje / Preliminary Communication

KULTURNA I BIOLOŠKA RAZNOLIKOST KAO VRIJEDNOSTI U TEHNOLOŠKOM DOBU

CULTURAL AND BIOLOGICAL DIVERSITY AS VALUES IN TECHNOLOGICAL ERA

Ivan Cifrić, Tijana Trako

Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Sažetak

U radu se iznose rezultati percepcije o poželjnosti opstanka raznolikih kultura i biološke raznolikosti. Pitanje o raznolikosti postavlja se s problemom utjecaja tehnike i tehnologije na procese kulturnog i biotičkog uniformiranja te seže u antropološke aspekte ljudske vrste i njezine perspektive. Rad predstavlja rezultate empirijskog istraživanja na tri fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na prigodnom uzorku (2007; N=189). Primijenjene su tehnike univarijatne, bivarijatne i multivarijatne statistike. Rezultati su pokazali da većina ispitanika (87% do 96%) podržava raznolikost kultura u svijetu, a isto toliko ih ne prihvaća ideju da u svijetu postoji samo „jedna kultura“. Utvrđena su tri faktora: „Prihvatanje raznolikosti kultura“, „Prihvatanje moderne kulture“ i „Kulture bez perspektiva“. Analiza varijance na varijablama i faktorima utvrdila je značajne razlike između skupina s obzirom na obilježja ispitanika.

Rezultati istraživanja percepcije prava živih vrsta na život i motiva čovjekove brige o živom svijetu nadalje pokazuju dominantnost „egalitarizma“ o pravu na život, a „etičnosti“ u čovjekovu postupanju prema živom svijetu.

Abstract

The paper deals with the results on perception of preserving cultural and biological diversity. The matter of diversity is discussed in relation to the issue of the influence of technology on the processes of cultural and biotical uniforming and reaches into the anthropological aspects of the human species and its perspective. The paper presents the results of the empirical research at three faculties of the University of Zagreb on the corresponding sample (2007; N=189). Univariate, bivariate and multivariate statistical methods were used in analysis. The results have shown that the majority of the respondents (87% do 96%) support cultural diversity, while the same percentage does not accept the idea of “the unique culture in the world”. Three factors were extracted: “Accepting cultural diversity”, “Accepting the modern culture” and “Cultures with no prospects”. The variance analysis on variables and factors has shown that there were significant differences between the groups, depending on the respondents’ characteristics.

The results of the research on the perception of living species rights to life and motives of man’s care for the living world further showed dominance of “egalitarianism” in rights to life and “ethics” in man’s dealing with the living world.

I. Uvodno

Kulturna evolucija homo sapiensa vezana je uz opstanak čovječanstva, a čovječanstvo uz permanentni napredak, koji se danas zbiva pod nezaustavljivim utjecajem znanstvenog i tehnološkog progresa, koji je stvorio novo tehnološko doba. Biološka evolucija na Zemlji (*samoorganizacija prirode, autoevolucija ili učenje prirode*) ima svoju logiku kretanja, ovisno o kozmičkim zakonima, utjecaju geoloških promjena na Zemlji /1/, ali i o utjecaju čovjeka na prirodu, posebno u posljednjih nekoliko stoljeća, do danas /2/. Od prirodnih biljnih i životinjskih vrsta čovjek je domesticiranjem, križanjem, strpljivim pa i

mukotrpnim radom, uzgojio desetke kultiviranih, odnosno *hibridnih* (pseudo-vrsta, odnosno kvazi-vrsta) vrsta za svoje potrebe preživljavanja. U tom procesu – od neolitskog do industrijskog doba – utjecajem *prirode, tradicije i razuma*, nastale su različite kulture a svaki kulturni sustav istodobno djeluje u smislu *komunikacije i izolacije* /3/. Čovjek je tako istodobno proizvodio (nove) poljoprivredne kulture i ljudske kulture. Nastajala su dva tipa kulturne raznolikosti u širem smislu: *biološka* raznolikost (koju je stvarao čovjek) koja se zasnivala na prirodnoj biološkoj raznolikosti i *kulturna* raznolikost, koja je ovisila o kulturnom naslijeđu i

objašnjavanju svijeta. Čovjekov život – ponajprije život agrarnih civilizacija i društava – sadržajno se ispunjavao istodobno dvama paralelnim stvaranjima: *materijalnom* dimenzijom i *simboličkom* dimenzijom. Postupno je formirao uvjerenje da može kontrolirati i upravljati okolišem u kojem živi. Budući da čovjek živi u globalnom okolišu, danas se izražava kao aspiracija za potpunom kontrolom biotičkog i kulturnog svijeta /4/. To uvjerenje nije masovno rašireno i prihvaćeno, ali je pitanje vremena kada će to biti. Razlika između kontrole neposrednog okoliša danas i one ranije je u tome što je ranija „kontrola“ okoliša bila nužna, teritorijalno ograničena, povezana s vjerovanjima o utjecaju natprirodnih sila, a bila je i posebno sakralizirana i ritualizirana. Današnja intervencija je masovna i komercijalizirana. S industrijskom revolucijom u tehnološkom dobu započinje proces ugrožavanja biotičkih vrsta i ljudskih kultura koji za mnoge prirodne vrste završava nestankom – istrjebljenjem /5/, /6/. Čovjekov kulturni stvaralački proces se nastavlja, a s njim i procesi *biotičke* i *kulturne entropije*. Dakako danas u sasvim drugačijim okolnostima raspolaganja tehničkom moći intervencije u prirodno, a najveća opasnost je kontrola i monopol *biomoći* – život postaje objekt raspolaganja moći /7/. Čovjekovo djelovanje je usmjereno (a) na kultiviranje *još-ne-kultiviranog* prirodnog svijeta i (b) na kultiviranje, odnosno koloniziranje /8/ *već-kultiviranog* kulturnog svijeta kojega nazivamo *antropobiotička ekumena* /9/. Nepoznato je koliki je stvarni antropogeni utjecaj na promjenu globalnog okoliša (primjerice klimatske promjene) ali je nesumnjivo da on danas najviše pridonosi izumiranju biljnih i životinjskih vrsta i promjeni okoliša. Uništavanje okoliša može zaprijetiti uništavanju društva, kako to povijest pokazuje /10/. Ugrožavanje biološke raznolikosti prinudio je moderno društvo da ju zaštiti. Okoliš je postao definitivno „politizirani okoliš“ /11/. Tako su nastali i međunarodni ugovori kojima se države obavezuju na primjenu mjera zaštite okoliša, biološke, ali i kulturne raznolikosti (*Konvencija o biološkoj raznolikosti* – CBD). Nastojanja svjetske organizacije ne mogu nas lišiti dojma da je više riječ o „čišćenju savjesti“ čovječanstva je se ne zbivaju bitni pomaci. Problem biološke raznolikosti nije u njenom korištenju za ljudske potrebe, nego u cilju i načinu na koji se to radi kao i u činjenici da se ta prirodna i kulturna bogatstva eksploatiraju za kratkoročnu dobit uglavnom u cilju stjecanja profita /12/. Svaka kultura tijekom povijesti definirala je svoj svijet i smisao zaštite biotičke ekumene. Danas je umrežen (a) svijet kultura i (b) biotički i kulturni svijet. Svijet je postao kompleksniji, pa se smisao zaštite ne može ograničavati samo na pojedine kulture, nego na čovječanstvo kao globalnu kulturu. Poželjno

je da u svijetu postoje različite kulture okupljene u ljudskoj civilizaciji kao globalnoj *zajednici kultura*. S globalizacijskim tendencijama, posebno ubrzanim tehnološkim razvojem, povećan je interes za održanjem raznolikosti kultura, smanjenjem kulturne dominacije i homogenizacije te kulturnog imperijalizma /13/. To nije samo aktualno pitanje politike i znanosti već i kao jedno od važnih pitanja perspektive suvremenog čovječanstva. Raznolikost – biotička i kulturna – postala je danas *normativna* vrijednost koja se suprotstavlja globalizacijskoj jednoobraznosti u doba *tehničke civilizacije*. Biološka (biotička) raznolikost prepoznatljiva je po čovjekovom respektu *prava vrsta na život* i etičkim postupcima.

II. Metodologija rada

1. Ciljevi rada: prikazati (1) rezultate istraživanja percepcije raznolikosti kultura i (2) odnos prema pravu vrsta na život (biološka raznolikost), te (3) povezanost percepcije s obilježjima ispitanika.
2. Istraživački problem i koncept instrumenta. U istraživanju su postavljena sljedeća pitanja: kakav je odnos prema postojanju i očuvanju kulturne raznolikosti u svijetu; kakav je odnos prema homogeniziranju kultura te pitanje o perspektivama „primitivnih“ i „moderne kulture“; kako se percipira pravo vrsta na život i motive čovjekova ponašanja prema životinjama i biljkama. Izrađena su dva instrumenta s tvrdnjama kojima je pridružena skala od pet stupnjeva Likertovog tipa.
3. Hipoteze. U istraživanju je postavljeno više hipoteza a dvije su središnje: (H1) velika većina ispitanika prihvaća raznolikost kultura i (H2) preferira «egalitarno» pravo svih vrsta na život. Od motiva preferira «etičku dužnost» i «emotivnost», a manje «korist» u postupanju prema živom svijetu. Također se pretpostavilo da postoje statistički značajne razlike s obzirom na sociodemografska obilježja (spol, pripadnost fakultetu, religioznost i političke orijentacije), a faktorska analiza da će utvrditi latentne dimenzije na oba instrumenta.
4. Uzorak i provedba istraživanja. Anketno istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku (N=189; 2007.) triju studijskih grupa Sveučilišta u Zagrebu: Filozofski fakultet (32,8%), Akademija likovnih umjetnosti (38,0%) i Fakultet strojarstva i brodogradnje (31,2%); ženskih je bilo 47,6% a muških 52,4%.
5. Statistička obrada. Primijenjene su tehnike univarijatne, bivarijatne i multivarijatne (faktorska analiza pod komponentnim modelom uz GK kriterij; analiza varijance).

Korišten je statistički programski paket SPSS 11,5 for Windows.

Zbog ograničenog prostora navest ćemo samo osnovne rezultate i kratka objašnjenja.

III. Rezultati istraživanja

1. Percepcija raznolikosti kultura

Rezultati istraživanja dopuštaju nam nekoliko zaključaka s napomenom da su zaključci ograničene važnosti i za populaciju imaju indikativni karakter.

1. Rezultati potvrđuju (H1) da većina ispitanika (između 87,9% i 96,8%) ima pozitivan odnos prema postojanju i očuvanju raznolikosti kultura u svijetu. Isto tako velika većina ispitanika ne prihvaća (između 88,8% i 92,6%) tvrdnju da bi u svijetu postojala samo jedna kultura. Rezultati nedvojbeno idu u prilog tezi da ispitanici bez nekih dvojbi

smatraju poželjnim raznolikost kultura u svijetu. Vjerojatno ispitanici time ne žele reći da bi im neka od današnjih predmodernih kultura bila prihvatljivija za život od zapadne, moderne, u kojoj danas žive, a čije nedostatke također primjećuju. Pretpostavljamo da nije riječ samo o njima prihvatljivom stajalištu o pluralizmu kultura, nego i o stajalištu koje brani raznolikost kultura kao vrijednost, načelo očuvanja brojnih i različitih kultura danas.

Dvojbe ispitanika se odnose na četiri tvrdnje: 2, 5, 7 i 10 (Tablica 1) koje govore o posljedicama propasti moderne kulture i šansama „primitivnih kultura“. Dvojbe potvrđuju tezu da očuvanje raznolikih kultura ne isključuje modernu kulturu u kojoj su se mladi socijalizirali, tj. formirali svoje životne vrijednosti. U toj kulturi upoznali su i teorijske kritike tendencija njezine globalne dominacije, ali i njezine nedostatke u homogenizaciji i utjecaju na mijene kulturnog identiteta.

Tablica 1 – Distribucije percepcije raznolikosti kultura (%)

Tvrdnje o raznolikosti kultura	Ne slaže se	Slaže i ne slaže	Slaže se	Aritm. Sredina
1. Raznolike kulture u svijetu treba čuvati	1,6	1,1	96,8	4,73
2. Propast moderne kulture bio bi kraj za čovječanstvo	54,5	32,3	13,2	2,46
3. Raznolikost kultura u svijetu bogatstvo je za čovječanstvo	2,6	3,2	94,2	4,61
4. Jedino je moderna kultura vrijedna poštovanja	91,0	5,9	3,2	1,6
5. Primitivne kulture nemaju dugoročnu šansu opstanka	47,1	37,4	15,5	2,55
6. Raznolikost kultura samo je teret za čovječanstvo	88,8	7,5	3,8	1,58
7. Propast moderne kulture ne bi ugrozila perspektive čovječanstva	22,2	40,7	37,0	3,28
8. Svaka kultura vrijedna je poštovanja	2,6	9,5	87,9	4,49
9. U svijetu bi trebala postojati samo jedna kultura	92,6	5,3	2,1	1,36
10. Moderna kultura dugoročno vodi sve kulture u propast	30,7	46,0	23,3	2,95

2. Faktorska analiza je utvrdila tri faktora koje smo nazvali: *Prihvaćanje raznolikosti kultura* (F1), *Prihvaćanje moderne kulture* (F2) i *Kulture bez perspektiva* (F3). Korelacije između faktora su veoma niske, a utvrđena je negativna korelacija između prvog i trećeg faktora.

3. Analiza povezanosti obilježja (analiza varijance) s varijablama na instrumentu i faktorima pokazala je sljedeće:

Spol: Rezultati su pokazali je da su studentice značajno sklonije od studenata prihvatiti tvrdnje 1, 3 i 8, a studenti ostale tvrdnje. Studentice značajno više prihvaćaju F1 a studenti F3.

Pripadnost fakultetu: Rezultati pokazuju homogenost studentske populacije, jer su se razlike pokazale samo na jednoj tvrdnji i to br. 8. Najskloniji su joj studenti Filozofskog fakulteta. Značajne razlike utvrđene su između dviju skupina Filozofskog

fakulteta s jedne strane i Akademije likovnih umjetnosti te Fakultetu strojarstva i brodogradnje s druge strane. Značajno su joj skloniji ispitanici sa Filozofskog fakulteta od ostalih. Također su značajne razlike utvrđene na faktoru F1 kojega značajno više ispitanici sa Filozofskog fakulteta, a najmanje s Akademije.

Religioznost: Utvrđene su značajne razlike samo na t. 1 i 9. Na prvoj varijabli značajne razlike utvrđene su između skupine „protivnici vjere“ i „ostali“. Protivnici vjere značajno manje podržavaju očuvanje raznolikosti kultura u svijetu. Na devetoj varijabli značajna je razlika između skupina „protivnici vjere“ i „religioznih na svoj način“. Protivnici vjere značajno više prihvaćaju postojanje samo jedne kulture u svijetu. Značajne razlike utvrđene su samo na faktoru F1. Najviše ga prihvaćaju „religiozni na svoj način“, a najmanje „religiozni u skladu s crkvenim učenjem“. «Protivnici vjere» značajno manje prihvaćaju ovaj faktor od „ostalih“. Općenito se može reći da «protivnici vjere» značajno manje prihvaćaju raznolikost kultura, a značajno više postojanje jedne kulture čovječanstva.

Političke orijentacije: Nisu utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na političku samopozicioniranost „lijevo“, „centar“ ili „desno“. Što se tiče faktora, utvrđeno je (Pearsonov koeficijent) da „lijevo“ orijentirani ispitanici značajno više prihvaćaju raznolikost kultura nego druge orijentacije. To je donekle razumljivo s obzirom na kritiku posljedica koje češće dolaze od lijevih pozicija.

Zaključno s obzirom na promatrana obilježja: Ispitanici ženskog spola, polaznici Filozofskog fakulteta, religiozni i politički lijevo orijentirani ispitanici značajno su više skloni prihvatiti raznolikost kultura.

2. Percepcija prava vrsta na život i motivi čovjekova postupanja prema susvijetu

1. S obzirom na tvrdnje (H2) o biološkoj raznolikosti istraživanje je pokazalo (Tablica 2) da se najveći postotak ispitanika slaže s tvrdnjom 1 (75,6%), s tvrdnjom 2 (66,7%) i tvrdnjom 4 (87,9%). Najmanje ih prihvaća tvrdnju 5 (8,5%). Najveće dvojbe ispitanika (između 36,0% i 42,8%) pokazale su se na tri tvrdnje koje se odnose na „izboreno pravo na život (t. 3), a u motivima postupanja na „emotivnost“ (t. 6) i ovisnost o „situaciji“ (t. 7). Rezultati ukazuju da u svijesti ispitanika postoje elementi *egalitarizma* u pravu na život, a *etičnosti* i odbacivanje *koristi* u motivima postupanja. To shvaćamo kao stupanj osviještenosti u odnosu na «arogantni antropocentrizam» i materijalizam i kao pozitivan znak *ekološkog civiliziranja* (Kösters, 1993).

2. Faktorska analiza utvrdila je dva faktora: *briga za živi svijet* (F1a) i *čovjekovo pravo veće* (F2a)

3. Povezanosti percepcije s obilježjima (analiza varijance) utvrdila je sljedeće:

Spol. Studentice su značajno više sklone prihvatiti tvrdnje 6 i 4. a studenti tvrdnje 2 i 5. Studentice su sklonije prihvatiti faktor „briga za živi svijet“, a studenti više prihvaćaju faktor „čovjekovo pravo veće“.

Tablica 2 – Pravo vrsta na život i motivi čovjekova postupanja prema živom svijetu

Tvrdnje o pravu na život i motivima	Ne slaže se (1+2)	Ne slaže i slaže (3)	Slaže se (4+5)	Aritm. Sredina
1. Svaka životinjska vrsta ima jednako pravo na život kao i čovjek	7,9	16,4	75,6	4,15
2. Čovjek ima veće pravo na život od životinjskih vrsta	66,7	17,5	15,9	2,15
3. Svaka vrsta ima toliko prava koliko si izборi u odnosu na druge vrste	43,9	42,8	13,4	2,57
4. Čovjekova je etička dužnost voditi brigu o životu životinja i biljaka	2,6	9,5	87,9	4,35
5. Za život životinja i biljaka čovjek treba brinuti toliko koliko ima od njih koristi	75,7	15,9	8,5	2,02
6. Prema životu životinja i biljaka čovjek treba emotivno postupiti	13,8	39,4	46,8	3,46
7. Prema životinjama i biljkama čovjek se treba odnositi ovisno o situaciji	44,4	36,0	19,6	2,61

Religioznost. Značajne razlike utvrđene su samo na t. 4. Glede religioznosti utvrđena je značajna razlika između skupina «nereligiozni» s jedne te „religiozni na svoj način“ i «protivnici vjere» koji su i značajno više skloni prihvatiti tvrdnju da je čovjekova etička dužnost voditi brigu o susvijetu. Također su „religiozni na svoj način“ značajno skloniji prihvatiti faktor „briga za živi svijet“.

Pripadnost fakultetu. Značajne razlike utvrđene su samo na t. 3 i 6. Najveće razlike: ispitanici sa Strojarsva skloniji su prihvatiti t. 3. a ispitanici s Filozofskog fakulteta i Akademije skloniji su emotivnom postupanju prema susvijetu. Na faktorima nisu utvrđene značajne razlike s obzirom na pripadnost fakultetu.

Političke orijentacije. Značajno se razlikuju skupine politički „desno“ orijentiranih od ostalih. „Desno“ politički samopozicionirani skloniji su prihvatiti tvrdnju br. 2 kao i faktor „Čovjekovo veće pravo“. Tvrdnji br. 3 skloniji su ispitanici političkog «centra», nego «lijevo» orijentirani ispitanici.

Korelacija između faktora F1a i F2a utvrdila je da su «lijevo» orijentirani značajno skloniji faktoru F1a a «desno» faktoru F2a, tj. antropocentrično.

IV. Zaključno

Na temelju iznesenih rezultata možemo ih ukratko komentirati. Dva aspekta čovjekove socijalne egzistencije – priroda i kultura – homogeniziranje postaju sve više bliski jedan drugome i oba su sve ugroženija u današnjem tehnološkom dobu. Time se dvojako ugrožava raznolikost: biološka raznolikost procesima antropogeno uvjetovane *biotičke entropije*, a kulturna raznolikost procesom *kulturne entropije*. Obje homogenizacije imaju slična obilježja: (a) smanjuje se broj živih vrsta i ljudskih kultura, (b) stvaranje (pod)jednkih uvjeta za život različitih vrsta biljaka i životinja i raznolikih kultura i (c) povećava se broj životinjskih i biljnih vrsta, kao i kultura, koje žive na sličan način. Entropijski procesi zbivaju se u kontekstu širenja antropobiotičke ekumene i utječu su na formiranje *dva globalna pokreta*: za očuvanje biološke i kulturne raznolikosti. «Ukoliko ta dva ključna pokreta budu sposobni pronaći zajednički cilj, oblikovat će veliki dio političkog aktivizma u novom stoljeću“ /14/. Svijest o vrijednosti biotičkog svijeta kao prirodnog bogatstva i osnove života s

jedne strane i vrijednosti raznolikosti kultura kao bogatstva ljudskog iskustva, važna je za današnje i buduće generacije. Raznolikost postaje *normativna* vrijednost.

Bilješke

- /1/ Leakey, R./Lewin, R. (1995). *The Sixth Extinction*. New York: Anchor
- /2/ Cravetto, E., *Povijest. Prapovijest i prve civilizacije* (knj.1), Zagreb: Europapress holding, 2007.
- /3/ Siefertle, R. P. (1997). *Kulturelle Evolution des Gesellschaft-Natur-Verhältnisses*. In: Fischer-Kowalski, M. et al, S. 37-53.
- /4/ Hamm, B./Smandych, R. /eds/, *Cultural Imperialism. Essays on Political Economy of Cultural Domination*, Toronto: Broadview Press, 2005.
- /5/ Ponting, C. (1991). *A Green History of the World*. New York: Penguin Books.
- /6/ Ziegler, J. (2003). *Die neuen Herrscher der Welt und ihre globalen Widersacher*. München: C. Bertelsmann.
- /7/ Hardt, M./Negri, A., *Imperij*, Zagreb: Arkzin & Multimedijski institut, 2000.
- /8/ Fischer-Kowalski, M. et al (1997). *Gesellschaftlicher Stoffwechsel und Kolonisierung von Natur*. Amsterdam: G+B Verlag Fakultas.
- /9/ Cifrić, I., *Bioetička ekumena. Odgovornost za život susvijeta*, Zagreb: Pergamena, 2007.
- /10/ Diamond, J. (2005). *Kolaps*. Frankfurt: Fischer.
- /11/ Brand, U./Görg, Ch., „Nachhaltige Globalisierung“? *Sustainable Development als Kitt des neoliberalen Scherbenhaufens*. U: Görg, Ch./Brand, U. /Hrsg./ *Mythen globalen Umweltmanagements*, Münster: Westfälisches Dampfboot, 2002. S. 12-47.
- /12/ Rifkin, J. *Doba pristupa*, Zagreb: Bulaja naklada, 2005.
- /13/ Ibidem /4/
- /14/ Ibidem /12/

Literatura

1. Cifrić, I., *Ruralni razvoj i modernizacija*, Zagreb: IDIZ, 2003.
2. Clark, W. C., *Managing Planet Earth*, *Scientific American*, Vol 261, September, 1989.
3. Kösters, W. (1993). *Ökologische Zivilisierung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
4. Salas, M., *Kulturökologische Kategorien bei andien Kleinbauern in Peru*. U: Glaeser, B./Teherani-Krönner, P. /Hrsg./, *Humanökologie und Kulturökologie*, Opladen: Westdeutscher Verlag, 1992.
5. Schellnhuber, J.-J., *Globales Umweltmanagement oder: Dr. Lovelock übernimmt Dr. Frankenstein Praxis*. U: *Jahrbuch Ökologie 1999*, München: Beck, 1998. S. 168-186.